

Novе oblike delovne aktivnost in nova arhitektura zavarovanje za starost

Dušan KIDRIČ

Osnovno vprašanje pokojninske ureditve ni več, kako zagotoviti zadostna sredstva za pokojnine v javnem sistemu, temveč kako v hitro se spreminjajočem svetu preoblikovati pokojninski sistem.

Vedno več je prebivalcev, ki se v zavarovanje vključijo pozno; tudi ko bodo dosegli z zakonom določeno polno upokojitveno starost ne bodo imeli dolgega obdobja vplačanih prispevkov. Imeli bodo nizko odmerno stopnjo in tudi morebitna njihova visoka pokojninska osnova ne bo zagotavljala primerne pokojnine.

Vedno več je zaposlitev, ki so drugačne od tistih, ki smo jih imeli že upokojeni prebivalci. Ne gre samo za prekarne zaposlitve; nove oblike delovne aktivnosti so odgovor na socialne spremembe, na s tehnologijo povzročene spremembe in tudi na drugačen pogled prebivalcev na upravljanje z njihovim fondom časa – z njihovim življenjem.

Pokojninski sistem še ni urejen tako, da bo tudi prebivalcem, ki bodo imeli za prejšnje čase netipično zaposlitveno zgodovino, ponudil oblike zavarovanja, ki jim bodo – podobno kot tistim, ki so zavarovani in zaposleni v do sedaj tradicionalnih oblikah – zagotavljale osnovno socialno varnost in jih tudi spodbujal, da so v svoje dobro vključijo v javni pokojninski sistem in v dodatne oblike zavarovanja za starost.

Druga okoliščina, na katero v pokojninskem sistemu še tudi ni pravega odgovora, je kombinacija financiranja javnega sistema s prispevki in splošnimi davki. Vedno manjša prispevna kapaciteta (zaradi povečevanja deleža upokojencev ob sočasnem zmanjševanju aktivnih zavarovancev) bo zahtevala uvedbo novih dodatnih virov iz proračuna oz. splošnih davkov.

Izključno povečevanje zakonsko predpisane upokojitvene starosti je še vedno družbeno težko sprejemljivo. Individualno tudi zavarovanci reagirajo na vsak predlog novega poviševanja s pospešenim odhodom v upokojitev. Nagrade za daljše ostajanje v aktivnosti so očitno premalo atraktivne, zmanjšanja zaradi zgodnjega odhoda pa ne dovolj občutna, da se prebivalci - v izbiri med višino pokojnine in pridobitvijo časa - v veliki meri ne bi odločali za zgodnjo ali čimprejšnjo upokojitev.

Dohodkovna ogroženost upokojencev v prihodnosti in povečan pritisk na neprispевne vire za financiranje javnih pokojninskih izdatkov, nista rešljivi s spremembami samo na strani drugačne kombinacije virov ali z vedno novimi zahtevami, da se aktivnost in zavarovanje za starost odvijata in zagotavljata po vzorcih in pravilih iz preteklosti. Novote v pokojninski ureditvi morajo kombinirati pravila, ki vsem prebivalcem v upokojitvi pod enakimi pogoji zagotavljajo dohodkovno varnost, s pravico države, da uresničevanje te pravice poveže z demografskimi danostmi.

Kaj bi to konkretno lahko pomenilo?

Poleg previla, da je za pridobitev pokojnine potrebno delati in prispevati določeno število let, bi se pravica do dohodka dobila tudi pri določeni starosti neodvisno od tega, ali si prispeval ali nisi. To je državljanska pravica, za državo pa obveza do državljanov, da jim bo zagotovila dohodek. Državljeni ne bi bili odvezani obveznosti, da se v zavarovanje vključijo vedno, kadar imajo zaposlitev ali delo in da od takratnih dohodkov plačujejo prispevke. Toda v primeru, da z obdobji, ko delajo in vplačujejo prispevke, ne dosežejo zahtevane gostote zavarovanja, ne bodo v starosti ostali brez pokojnine. Veljavno izredno diskriminatorno pravilo, da »kdor ne dela, pač naj ne je« - s tem, da je za delo mišljeno samo delo, ko plačuješ prispevke določen čas -, bi priznali, da je lahko do sedaj izločen prebivalec vseeno dela in prispeval, da pa njegova oblika dela ni bila takšne narave, da bi mu prinesla izpolnitev pogojev za pridobitev pokojnine.

Prav lahko bi se zgodilo, da bi del prebivalcev, ki dela občasna dela, sezonska dela, projektne naloge, ali ki menjuje obdobja dela in prostovoljne aktivnosti ali podobne angažmaje, znebil strahu, da bo v starosti ostal brez vsega in da zato mora najti in opravljati takšno delo, ki mu mogoče ne leži, ne sme pa opravljati del, ki so dostikrat zelo potrebna, vendar jih sedaj zaradi nerazrešenega razmerja do dohodkov v starost nihče noče opravljati. Država pa mora zato, kr so storitve vseeno potrebne, organizirati in razviti posebne službe in jih tudi plačevati .

Lahko tudi, da posameznik sploh ni delal takšnih del, kjer bi bil zavezan za plačilo prispevka; takšen je primer gospodinj, ki so zaradi različnih razlogov ostale doma. Lahko, da so v času odraščanja otrok skrbele za njihovo varstvo in vzgojo, lahko, da je kakšen drug član razširjene družine potreboval njihovo bolj ali manj stalno angažiranost, lahko pa so tudi kakšni drugi razlogi. Seveda to velja tudi za primer, ko bi ta dela opravljal moški.

Poleg priznanja, da je opravljenega dela veliko več, kot je tistega, za katerega so bili plačani prispevki, in da ne vključitev v zavarovanje in/ali nedoseganje zadostnega števila prispevnih obdobj ni samo (ali celo prvenstveno ni) posledica posameznikovega izogibanju plačevanja prispevkov, bi zagotavljanje dohodka v starosti tudi za takšne primere pomenilo, da kot družba nismo zmožni vsega do potankosti izmeriti n da je bolje, da komu mogoče naredimo večjo korist, kot bi jo imel, če bi vse lahko izmerili in ovrednotili.

Obstaja še drugi razlog, da dohodkov v starosti ne povezujemo izključno s plačilom prispevkov in doseganjem zadostnega števila prispevnih obdobj. Po veljavni ureditvi se javni pokojninski izdatki financirajo iz zbranih prispevkov za pokojninsko zavarovanje in iz transfera državnega proračuna. To pa pomeni, da za vsako pokojnino solidarno prispevajo vsi aktivni zavarovanci in tudi vsi – prav tako solidarno - davkoplačevalci. Vendar so z davki financirane samo pokojnine, kjer so bili pogoji izpolnjeni. Če zelo poenostavimo, pokojnine sofinancirajo prekarci, sezonci, gospodinje in drugi »delomrzneži«, sami pa do njih nimajo pravice.

Rešitev problema tistih, ki izpadejo iz sistema in jih pustimo lastni iznajdljivosti ali pa jih prevzamejo socialne službe (če nimajo svojcev, ki bi jih prevzeli), je novi arhitekturi pokojninskega sistema. Tristebrni sistem je dal možnost, da se za starost zavarujejo tudi atipični posamezniki. Toda za večino njih je to samo možnost, saj zahteva zgodnjo vključitev v zavarovanje, redno plačevanje premij in še je pri izplačilih ob dospelju davčno neugodno.

Nova arhitektura pokojninske zgradbe ima še temeljno ploščo oz. etažo. Iz ničtega stebra bi dobivali pokojnino vsi prebivalci Slovenije: po dosegu starosti, ki bi bila določena z zakonom, bi vsak prebivalec dobil tolikšen znesek, kot ga omogočajo sedanji transferi proračuna za pokritje razlike med zbranimi prispevki in izplačanimi pokojninami javnega sistema. Tisti, ki so že upravičenci do pokojnin po veljavnih pravilih, bi razliko do njihove z odločbo odrejene višine dobili financirane iz zbranih prispevkov. Ureditev pokojnin iz drugega in tretjega stebra bi po svoji strukturi ostala bolj ali manj enaka.

Ničti steber pomeni uvedbo državne pokojnine. S tem bi se ponovno pridružili številnim državam, ki jo že imajo; mi smo jo že imeli od let 2000, vendar smo jo kasneje v ihti čiščenja (beri zmanjševanja) pravic, ki ne izhajajo iz dela, odpravili. Vendar jo lahko uvedemo ponovno in se iz že pridobljenih izkušenj tudi kaj naučimo. Predvsem pa lahko s takšno dopolnitvijo zagotavljamo pogoje za tudi druge socialne in ekonomske inovacije. Med drugim tudi za razvoj in uveljavitev »srebrne ekonomije«.